

26. Гоголь Н. Театральный разъезд после представления новой комедии [Электронный ресурс] / Н. Гоголь. – Издательский дом: Государственное издательство художественной литературы, 1949. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/gogol_nikolay/teatralniy_razezd_posle_predstavleniya_novoy_komedii.html

27. Козинцева Т. Сміх як засіб відтворення цілісності (на прикладі творчості М.Гоголя) [Електронний ресурс] / Козинцева Т. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/.../1/kozyntseva.pdf>

28. Никулча Е. Карнавальное начало и театральность – (идея, стиль, язык) – в художественном тексте (произведения Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова) [Электронный ресурс] / Е. Никулча – режим доступа до тексту: http://www.usb.md/limbaj_context/volcop/3/.../niculcea.pdf

29. Ткаченко К. А. Пушкин и Гоголь: к вопросу о карнавале [Электронный ресурс] / К. А. Ткаченко. – режим доступа до тексту: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vdu_b/2008.../08tkavok.pdf

30. Чернышевский Н. Г. Очерки гоголевского периода русской литературы [Электронный ресурс] / Н. Г. Чернышевский. – Режим доступа: http://az.lib.ru/c/chernyshevskij_n_g/text_0210.shtml.

© Olga Trokhymenko

ПОСТНЕКЛАСИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ У ПОБУДОВІ ЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

М. Б. Турчин

асистент кафедри філософії та соціології
Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)
adresa_murosi@ukr.net

Анотация

Мирослава Богдановна Турчин. Постнекласическата методология при построяването на етико-екологичното знание. Анализира се етапа на формиране на екологичната етика в контекста на развитие на съвременната методологична парадигма. Определянето на екологията придобива нов научен статус, в който тя започва да се представя не толкова като «наука», колкото като ментална среда, в която се съединяват изследователските, идеологическите, философско-мирогледните и конкретно-организационните основи на управление на ресурсите. Съвременното знание започва значително повече да се обуславя от екологични, социални и етически аспекти. Новите методологически конструкти се строят върху основата на синтезиране на знанията и на социоанитарните, и на естествени науки. В резултат се концептуализират теориите на екоцентризма, на биоцентризма и на екобиоцентризма. Важен аспект на мето-

дологическите стремежи на новата наука става първостепенността на нейната ориентация към бъдещето. Та социоприродният поход на екологично основание има за своя цел прогнозиране и частично проектиране на бъдещето на социума.

Ключови думи: постнекласически етап, екологична етика, морал, нелинейност, системност.

Анотация

Мирослава Богдановна Турчин. Постнекласическая методология у построении этико-экологического знания. Анализируется этап становления экологической этики в контексте развития современной методологической парадигмы. Определение экологии приобретает новый научный статус, в котором она начинает выступать не столько «наукой», сколько ментальной средой, в которой соединяются исследовательские, идеологические, философско-мировозренческие и конкретно-организационные основы управления ресурсами. Современное знание стало значительно больше обуславливаться экологическим, социальным и этическим аспектами. Новые методологические конструкты строятся на основе синтеза знания и социогуманитарных, и естественных наук. В результате концептуализируются теории экокентризма, биоцентризма и экиобиоцентризма. Важным аспектом методологических устремлений новой науки становится первостепенность ее ориентации на будущее. Ведь социоприродный поход на экологическом основании имеет своей целью прогнозирование и частичное проектирование будущего социума.

Ключевые слова: постнекласический этап, экологическая этика, мораль, нелинейность, системность.

Abstract

Myroslawa Turchyn. The Postnonclassical Methodology in the Building of Ethical and Ecological Knowledge. The phase of development of ecological ethics in the context of contemporary methodological paradigm is analyzed. Definition of Ecology acquires a new scientific status, meaning it is not so much «science» as the mental environment in which combines research, ideological, philosophical and organizational principles of specific resource management. Modern knowledge was conditional on environmental, social and ethical aspects. New methodological constructs are based on the synthesis of knowledge as the humanities and natural sciences. The result is a theory of ekotcentrism, biocentrism and ekobiocentrism. An important aspect of methodological aspirations of the new science is the direction for the future. For socio-natural approach to ecological basis aims to predict the future design and partial society.

Key words: Postnonclassical stage, environmental ethics, morality, nonlinearity, system.

Постановка проблеми. Постнекласична доба на відміну від попередніх періодів дослідницької раціоналізації видозмінює бачення наукової картини світу. Зокрема, зацікавлення науки

зосереджується на сфері практичної та етичної взаємодії людини зі світом природи. Постнекласика розгортає нове розуміння навколишнього природного середовища як цілісного організму, а не як механічної системи. Методологічні перебудови науки сприяли переосмисленню низки актуальних проблем ХХ ст. Період неklasичної науки став перехідним етапом у процесі становлення сучасної нам наукової картини світу, що сформувалася в епоху нової парадигми мислення – постнекласичної. Важливим стає методологічне застосування системного підходу та принципів універсальності, цілісності, структурності, організованості та всезагальності. Наукова актуальність дослідження цієї проблеми є беззаперечною, адже нова постнекласична наукова парадигма виокремлює екологічне знання з-поміж інших і надає йому пріоритетності у міждисциплінарних дослідженнях.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких, як В. Арутюнов, А. Єрмоленко, М. Кисельов, Е. Мошинская, Л. Сидоренко, В. Хёсле, Ф. Худушин.

Метою статті є аналіз становлення етико-екологічного знання у контексті постнекласичного етапу науково-методологічної парадигми.

Основна частина. Починаючи від другої половини ХХ ст., у структурі наукової теорії спостерігаються радикальні метаморфози. Ці принципові методологічні зміни науковці характеризують як четверту глобальну наукову революцію, що породжує новий етап розвитку наукового знання – постнекласичний. Головними його особливостями можна визначити наступні:

- по-перше, дослідження об'єкта, що вивчається, проводиться без його попереднього чи майбутнього розчленування на окремі частини, тобто, його доводиться вивчати як дещо цілісне, неподільне;
- по-друге, у ХІХ ст. наука мала свій власний предмет, що був цілковито відокремленим від предметів всіх інших наук. Тому між кожною наукою та її методами раніше існувала чітка відповідність: одна наука – один предмет. Тепер предмет однієї науки вивчається не лише нею, але й багатьма іншими науками;
- по-третє, з середини ХХ ст. революція у природознавстві переросла у науково-технічну революцію. В результаті абстрактне мислення почало торкатися і сфери практики;
- по-четверте, у сучасну епоху безперервно зростає соціальна роль науки, тому все частіше постає завдання більш щільного поєднання природничих і технічних наук із науками гуманітарними [5, 26].

У цей період формується і нове бачення методології науки. Методи, які застосовуються при вивченні природних об'єктів, стають відкритими і відходять від чітко визначених параметрів. Видозмінюється і саме трактування суб'єкт-об'єктних відносин. Сама ж наука у процесі дослідження переходить з форми монологу у відкритий діалог.

Нова парадигмальна орієнтація формується в контексті бурхливого розвитку екологічної кризи, породженої антропоцентрич-

ним, механістичним спрямуванням науки попередніх епох. А людина втрачає свій аксіологічний статус абсолютної та єдино вартісної істоти. Антропоцентризм зміщується в сторону біоцентризму, екоцентризму та екобіоцентризму. Таким чином, змінюється методологія науки. До речі, директор інституту Європейської екологічної політики Е. Вайцзеккер у своїй книзі «Політика на Землі. Реальна екологічна політика в епоху захисту навколишнього середовища» стверджує, що ми живемо напередодні нової парадигми, за якою економічна парадигма скоро повинна звільнити місце парадигмі екологічній [8, 29].

Новий тип раціональності зараз стверджується в науці й технологічній діяльності зі складними системами, що розвиваються і є людиновимірними. Л. Сидоренко констатує, що постнекласичний етап виявляє себе наступним чином: по-перше, на відміну від новоєвропейської науки, сучасна наука розглядає природу як цілісний організм, в який включено й людину, а біосферу – як глобальну екосистему. По-друге, вивчення системних об'єктів, що розвиваються і є людиновимірними потребує нових стратегій пізнання. По-третє, суттєву роль починають відігравати моральні засади. У діяльності зі складними системами орієнтирами є не лише знання, а й моральні принципи, що є заборонами на небезпечні для людини і природи дії [6, 23].

Тому і сучасний етап розвитку екологічної науки за параметрами, що означені дослідниками, може кваліфікуватися і як етап становлення постнекласичної науки. М. Кисельов зазначає, що дослідження екологічних систем, які є нерівноважними, складно-динамічними, комплексними, зі складним переплетінням соціально-політичних, економічних, технологічних та природних виявів, потребує орієнтації на статичність, нелінійність, поліваріантність, полісемантичність, плюральність. Отже, об'єктивізм, однозначність, аналітичність, жорстке кваліфікування, що є вимогами класичного природознавства, втрачають свою вагомість [6, 96].

Відхід від усталеної наукової методології був спричинений не лише переосмисленням світогляду в природничих науках та виявленням системності і організованості всесвіту як цілісної системи. Метаморфози світогляду були спричинені й онтологічною кризою, як наслідок неспівмірного розвитку технократичної сфери, який спричинив й деградацію природного простору (відповідно, власної сфери існування людства). Варто зазначити, що проблему екологічної кризи почали розглядати, починаючи з другої половини ХХ ст., і саме вона спричинила низку методологічних зрушень у межах переходу від некласичного типу раціоналізації до постнекласичного її типу.

За узагальнюючим визначенням М. Кисельова можна виділити три позиції, які визначають статус сучасної екології:

- дослідники, котрі працюють у галузі біологічної екології відстоюють думку, у відповідності до якої екологія належить до дисциплін суто біологічного профілю;

- позиція, згідно з якою сучасна екологія виходить за межі конкретної наукової дисципліни (а відтак втрачає сенс у пошуках строгого визначення свого предмету) і перетворюється на комплекс-

сну дисципліну, проблеми якої мають вирішувати представники мало не усіх напрямів і галузей як сучасної науки, так і різноманітних гуманітарних студій; інакше кажучи, екологія тлумачиться тут як загальнонауковий підхід, а не як окрема дисципліна;

- позиція, де стверджується, що сучасна екологія набула статусу світогляду людства, яке прагне уникнути екологічної катастрофи; іншими словами, екологія переросла рамки дослідницької діяльності у вузькому розумінні цього слова і постала як сукупність умонастроїв, що визначають прагнення до радикальних змін економічного устрою суспільства, діяльності політичних інституцій, суспільної моралі, правових засад, стилю мислення, засад природознавства, суспільствознавства, техніки, вироблення новітніх, «екологічних», форм свідомості, світогляду, норм, цінностей, ідеалів тощо [4, 79].

У процесі синтезування знання про природу у межах постнекласичної науки актуальності набуває і синергетичний підхід. Він дозволяє подолати лінійну ідеологію і здійснити перехід на новий рівень функціонування науки. Новий тип раціоналізації, продукований періодом постнекласики, констатує відкритість і багаторівневість елементів системи, що утворює навколишнє природне середовище. Самі ж природні чи соціально-природні об'єкти пізнання утворюють нижчі за ланкою системи об'єднаних організмів, що підпорядковуються нелінійним законам. Важливо, що всі без виключення структурні одиниці системи здатні до самоорганізації.

Оскільки засади класичного раціоналізму детермінували глобальну кризу людського існування, сучасна людина не вірить у надійність існування, заснованого на абстрактному мисленні. Вихід з кризового стану потребує як пошуку нових засад науки й технології, так і переосмислення самої людини – як водночас траекту і проекту. Отже, потрібно глибоко вивчити й оцінити як людське минуле – траект, так і можливе майбутнє – проект її культурного й цивілізаційного існування [6, 25].

Таким чином, глобальні проблеми постнекласичної науки доповнюються регіональними проблемами життя сучасних суспільств, зокрема тих, які перебувають у ситуації перехідних епох, які не лише руйнують стабільний порядок, але й суттєво торкаються сфери культури, науки, моралі. У вирішенні цих проблем значне місце відводиться науці та моралі як соціокультурним феноменам. Загалом, у різні періоди розвитку науки проблема моралі у сфері людської взаємодії із навколишнім світом трактувалася своєрідним чином. А. Єрмоленко зазначає, що парадигмальні зміни у стосунках людини із природою проходили наступні стадії:

- відносної єдності людини та суспільства з природою (онтологічна);
- втрати такої єдності в людській суб'єктивності (рефлексивна);
- прагнення відновити втрачену єдність на новому рівні філософії мовлення як регулятивного принципу подальшого розвитку технологічної цивілізації (комунікативна) [2, 23].

Продовжуючи, А. Єрмоленко стверджує, що до цих парадигмальних змін варто додати і метаморфози у сфері моральних належностей,

що пов'язані з практичною філософією природи, а саме – відносну єдність повинного і суцього, властиву докантовій метафізиці, їх роз'єднання новоєвропейською філософією свідомості, інспіроване Д. Г'юмом та І. Кантом, і, нарешті, різноманітні варіанти вирішення цієї проблематики сучасною етикою, в річищі якої можна виокремити голістську, онтологічну та дискурс-етичну парадигми [2, 23]. Натомість, моральний потенціал постнекласичної науки безпосередньо пов'язаний і з такими екстенціоналами, як «можливе», «дійсне», «гідне». Він фокусує багатовекторне спрямування і націлюється не лише на те, що є і може бути, але й те, чого немає і не може бути.

Мораль як теорія абстрактних принципів та загальних визначень не відповідає потребам сучасного суспільства, оскільки не існує моралі, відчуженої від людини та покладеної над нею [5, 9].

Моральний потенціал постнекласичної науки передусім відповідає новим орієнтирам науки у ситуації техногенної цивілізації, що є його необхідним обґрунтуванням.

Переорієнтації моральних принципів постнекласичної науки були спричинені тим, що в умовах екологічного занепаду людина починає розуміти свою екзистенційну приреченість змінювати власні потреби відповідно до тих вимог, які ставить природа. Звідси стає зрозумілим, що встановлюється нове відношення людини з природою – не монологу, а діалогу. Як зазначає Ф. Худушин: «Відношення до тваринного світу – сфера постійного морального виховання людини. Один і той же факт жорстокості може різними способами характеризувати індивіда у залежності від того, якими причинами вона викликана – життєвою необхідністю чи безглуздою примхою» [9, 48]. Раніше ці аспекти були характерні для гуманітарного знання, проте тепер через загальнонаукову картину світу вони визначаються пріоритетними принципами аналізу.

Етика постнекласичного етапу становлення наукового знання формується за новими принципами, на відміну від етичної системи попередніх епох. Зокрема, як вважає М. Кисельов, основними орієнтирами нової етичної парадигми виступають наступні положення:

- людина – із всіма своїми властивостями – є лише однією із багатьох репрезентаторів живого і як вид *Homo sapiens* включена в єдину глобальну екологічну систему;
- вона живе не лише у соціальному, але й у природному контексті;
- людина – не власник (орендатор) природи, а лише один з членів природної спільноти;
- людина не має жодних привілеїв, навпаки, на неї покладена відповідальність за стан навколишнього природного середовища;
- людина повинна культивувати у собі почуття «емпатії» – готовності та здатності почувати те, що відчувають інші, здатність дивитися на світ очима живої істоти [3, 169].

Таким чином, переосмислення науки призвело до відмови від абсолютизації принципу антропоцентризму. Ситуація постнекласичного становлення констатує духовну ситуацію, яка протистоїть будь-яким формам антропоцентризму. Вчені почали все більше схи-

лятися до установки, що не можна розглядати людину як вищу ланку біологічної еволюції чи вінець природи. Такі підходи обґрунтовали ще у неklasичній філософії XIX ст. А. Шопенгауер та Ф. Ніцше. Вони висловили для цього часу парадоксальну думку, що людина, ймовірно, випадає з ланцюга природних істот, вона не справляє враження вінця творіння.

Вивчення екологічної деградації навколишнього природного простору активізувало методологічні зрушення у всіх сферах науки. Водночас актуальним стало формування нової етики – етики, що відповідала б новим принципам, спрямованим на збереження екологічної гармонії планети, а не відштовхувалася від антропоцентричних пріоритетів. Відповідно, нові моральні пріоритети почали формуватися у межах екологічної етики – вчення, що досліджує моральний аспект у взаємовідносинах людини та світу природи.

Екологічна етика розробляє концептуальні обґрунтування сфери моралі у практичній взаємодії людини (уже не тільки як суб'єкта дії) з навколишнім природним середовищем. Наукова рефлексія представників екологічної етики породила низку аксіологічно обґрунтованих концепцій для розуміння сутнісної природи і шляхів розв'язання глобальних проблем сучасності. Важливим є виокремлення трьох рівнів: перший ступінь передбачає перебудову світу в системі «людина – світ»; другий – удосконалення і самовдосконалення людини; третій – системні, взаємопов'язані зміни в обох системоутворюючих елементах – у людині та світі (природі) [1, 71]. У цілому феномен науки став розглядатися не лише у логіко-методологічному, а й у соціально-культурному аспекті. С. Кримський пише про гуманітарну революцію, котра почалася з усвідомлення кризи неопозитивізму, скепсису до методологоцентризму – пріоритету методу перед смисложиттєвим усвідомленням суцього. У наш час цінним принципом пізнавальної діяльності стає знання, яке усвідомлює свої межі у сфері соціальності, яке здатне втілюватися у людських долях, відповідно до ідеалів гуманності, моральності та мудрості [7, 49].

Висновки. Методологічна переорієнтація науки постнекласики та розвиток етико-екологічної проблематики по-новому формулює сам предмет науки. Адже, якщо раніше основні теоретичні дискурси стосувалися часового виміру, то тепер пріоритетності набуває окреслення простору. Нового наукового обґрунтування та фундаментального вивчення категорія простору набуває у межах постмодернізму, що своєрідно торкається етико-екологічної проблематики. Водночас формуються нові методологічні принципи, що підпорядковуються нелінійним законам розвитку Всесвіту. Кризове становище технократичної цивілізації видозмінює наукове зацікавлення проблемами антропоцентричного характеру і переноситься у площину соціально-екологічних питань. Вищезазначені постулати приводять до висновку, що одним з найсуттєвіших зрушень у формуванні наукової картини етапу постнекласики є прикладне застосування аксіологічних та морально-етичних принципів.

Література

1. Арутюнов Х., Свінцицький М. Філософія глобальних проблем сучасності. – К. : КНЕУ, 2003. – 90 с.
2. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
3. Кисельов М. М. Біологічна етика в системі практичної філософії // Практична філософія. – 2000. – № 1. – С. 166 – 174.
4. Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В. Концептуальні виміри екологічної свідомості: монографія. – К. : Вид. Парапан, 2003. – 312 с.
5. Мошинская Е. Ю. Моральный потенциал постнеклассической науки. – Х. : Факт, 2005. – 159 с.
6. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія: Філософські та етичні аспекти // Філософія. Антропологія. Екологія. – Альманах. – К. : Стилос, 2000. – Вип. Перший. – С. 93 – 101.
7. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси. Монографія. – К. : ПАРАПАН, 2009. – 284 с.
8. Хёсле В. Философия и экология. – М. : Наука, 1993. – 198 с.
9. Худушин Ф. С. Природа и мораль. – М. : Знание, 1983. – 64 с.

© Myroslawa Turchyn